

li bulunduğunu, bu sebeple adının *Hulu-ku'l-insân* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir (*İcâzû'l-beyân*, neşredenin girişi, I, 23). 4. *Cümelü'l-ğarâ'ib fi tefsiri'l-hadîş* (TSMK, III. Ahmed, nr. 2334; Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa [Eyüp], nr. 79, vr. 2^{a-b}). Edirnevî'nin bu risâleyi müellifin *İcâzû'l-beyân* adlı eserinin şerhi olarak zikretmesi bir zühul eseri olmalıdır. 5. *el-Mûcez fi'n-nâsihi ve'l-mensûh*. Safvân Adnân Dâvûdî, bir nüshası Dublin'de Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 3883) eserin bir nüshasının da kendinde olduğunu söylemekte (*Vaḍaḥu'l-burhân*, neşredenin girişi, I, 14), Hanîf b. Hasan el-Kâsımî ise eserin IV. (X.) yüzyıl âlimlerinden doğrudan nakiller ihtiva etmesi sebebiyle VI. (XII.) yüzyılda yaşamış olan Nisâbü'rî'ye ait olamayacağını ileri sürmektedir (*İcâzû'l-beyân*, neşredenin girişi, I, 26). 6. *Ğurerü'l-eḡâvîl fi me'âni't-tenzîl*. Müellif bu çalışmasını *İcâzû'l-beyân*'da zikretmektedir (I, 55). 7. *Ḳıṭa'u'r-riyâz fi bi-de'i'l-i'tirâz*. 8. *el-Ğilâletü fi mes'ele-ti'l-yemîn 'alâ şürbi'l-mâ' mine'l-kûz ve lâ mâ' fi'l-kûz* (son iki eseri müellif *Vaḍaḥu'l-burhân fi müşkilâti'l-Ḳur'ân* adlı kitabında kaydetmektedir [I, 118, 139]). Nisâbü'rî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Dürrü'l-kelimât 'alâ ğureri'l-âyâti'l-mühime li't-te'âruzi ve's-şübühât*, *Şevâridü's-şevâhid ve ḡalâ'idü'l-ḡaṣâ'id*, *el-Es'ile'ti'r-râ'i'a ve'l-ecvibetü's-şâdi'a*, *et-Tezkire ve't-tebşıra fi mesâ'ili'l-fıkh*. Müellif, *Cümelü'l-ğarâ'ib* adlı risâlesinde (vr. 11^a) ayrıca fıkıh usulüne dair bir eserin bulunduğunu söylemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd b. Ebû'l-Hasan en-Nisâbü'rî, *İcâzû'l-beyân 'an me'âni'l-Ḳur'ân* (nşr. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî), Beyrut 1995, I, 55; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11-41; a.mlf., *Vaḍaḥu'l-burhân fi müşkilâti'l-Ḳur'ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimaşk 1410/1990, I, 118, 139, 170; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11-81; a.mlf., *Cümelü'l-ğarâ'ib*, TSMK, III. Ahmed, nr. 2334, vr. 11^a; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, XIX, 124-125; Dâvûdî, *Ṭabaḡâtü'l-müfessirîn*, II, 211-212; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, II, 277; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 589; *Keşfü'z-zunûn*, I, 601-602, 722; Ahmed b. Muhammed Edirnevî, *Ṭabaḡâtü'l-müfessirîn* (nşr. Süleyman b. Sâlih el-Hizzî), Medine 1417/1997, s. 424-425; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 733; *İzâhu'l-meknûn*, I, 162, 468, 610; II, 58, 144; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 403; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 43.

ADEM YERİNDE

NİSÂBÜRÎ, Nizâmeddin

(bk. NİZÂMEDDİN en-NİSÂBÜRÎ).

NİSÂBÜRÎ, Selmân b. Nâsir

(سلمان بن ناصر النيسابوري)

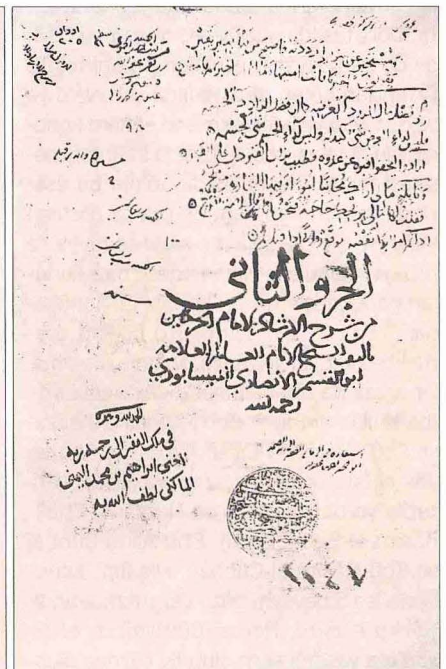
Ebû'l-Kâsım Selmân b. Nâsir b. İmrân
b. Muhammed el-Ensârî en-Nisâbü'rî
(ö. 512/1118)

Eş'arî kelâmcısı.

Nişâbur'da doğdu. Tabakat müelliflerinden Yâfî ve Musannif adını Süleyman olarak kaydeder (*Mir'âtü'l-cenân*, III, 203; *Ṭabaḡâtü's-Şâfi'iyye*, vr. 22^a). Ergiyân'a nisbeti dolayısıyla Ergiyânî diye de anılır (Ziriklî, III, 170-171). Abdülgâfir el-Fârisî onu üçüncü tabaka Şâfiî âlimleri arasında göstermekte, sûfî, zâhid ve döneminin değerli bir şahsiyeti olduğunu, evini irşad yurdu haline getirdiğini belirtir (*Târîhu Nisâbur*, s. 386-387). Nisâbü'rî bir müddet Nişâbur'da Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî'den ders okuduktan sonra Hicaz'a gitti. Orada Abdülgâfir el-Fârisî ve Ebû Abdurrahman Tâhir eş-Şahhâmî gibi ikinci tabakaya mensup Şâfiî âlimlerinden ders aldı ve rivayette bulundu. Hicaz'dan Bağdat'a döndü, ardından Dimaşk'a geçti. Abdülgâfir el-Fârisî onun Dimaşk'ta iken (457/1065) Muhammed b. Mekki el-Ezdi'den ders okuduğunu ve semâ yoluyla rivayette bulunduğunu kaydetmektedir (a.g.e., s. 386-

387). Daha sonra tekrar Nişâbur'a dönerek İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den usûlü'd-dîn ve fıkıh dersleri aldı. Bir müddet Horasan'da kalan Nisâbü'rî, Fazlullah b. Ahmed el-Mihyenî (Mihenî), Kerîme el-Merûziyye ve Ebû Sâlih el-Müezzin gibi âlimlerden faydalandı ve hadis rivayet etti. Kendisinden de Ebû'l-Muzaffer İbnü's-Sem'ânî gibi âlimler rivayette bulunmak üzere icâzet aldı. Kaynaklarda Nisâbü'rî'nin tefsir ve usul ilimlerinin ileri gelenlerinden sayılması yanında döneminin seçkin bir şahsiyeti olduğu, ince tefekküre ve yumuşak bir üslûba sahip bulunduğu, ifade tarzındaki eksikliklere rağmen anlaşılması zor konulara kolayca nüfuz ettiği, önde gelen kelâm âlimlerinin usul yöntemlerine vukuf kesbettiği, mânevî hayatının maddî yaşantısından daha zengin olduğu, dinî salâbetine güvenilerek Nişâbur Nizâmiyesi'ndeki kütüphanede kalmasına izin verildiği kaydedilir (a.g.e., a.y.; Bedrân, VI, 213-214). Tabakat kitapları Nisâbü'rî'yi "sûfî fakih" ve "sûfî mütekellim" diye nitelemektedir. Muhtemelen bu telakkinin bir yansıması olarak bazı kaynaklarda onun cinlerle konuştuğu, onlara vaaz ve nasihatlerde bulunduğu şeklindeki bilgilere rastlanmaktadır (Sübkî, VII, 96-99). Nisâbü'rî, Şâfiî fıkıhı ve Eş'arî kelâmında temayüz etmiş kişilerdendi (Abdülgâfir el-Fârisî, s. 386-387).

Selmân b. Nâsir en-Nisâbü'rî'nin *Şerhu'l-İrşâd* adlı eserinin II. cildinin unvan ve ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2247)

Ebû Muhammed İbn Asâkir, Bağdat'ta Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Habîb el-Âmirî'den Nisâbü'rî hakkında övgü dolu sözler dinlediğini ve kendisinden bir hadis rivayet ettiğini kaydetmektedir. Nisâbü'rî Nisâbü'rî'da vefat etti (Dâvûdî, I, 193-194).

İbn Kâdî Şühbe'nin nakline göre Râfîî, onun Ebû İshak el-İsferâyînî'nin aynı anda değişik iki yerde iki devlet başkanının olabileceği şeklindeki görüşünü *el-Ğunye* adlı eserinde benimsediğini kaydetmektedir (*Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 283-284). Sübkî ve İbnü'l-İmâd ise Nisâbü'rî'nin *Şerhu'l-İrşâd*'da, her türlü günahattan tövbe etmenin gerekli olduğunu söyleyen Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ile bütün günahlardan değil sadece büyüklerinden tövbe etmenin vâcip olduğunu savunan Ebû Hâşim el-Cübbâî arasındaki ihtilâfta Eş'arî'yi desteklediğini ve Ebû Hâşim'in bu hususta icmâa aykırı hareket ettiği yolunda görüş belirttiğini söylemektedir (*Tabakât*, VII, 96-99; *Şezerât*, IV, 34).

Eserleri. Kaynaklarda Nisâbü'rî'nin kelâm, tefsir ve fıkıh ilimlerinde eser telif ettiği belirtilmekle birlikte bunlardan sadece ikisi günümüze ulaşmıştır. 1. *el-Ğunye fi'l-kelâm*. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (III. Ahmed, nr. 1916) ve otuz altı fasıldan (kavil) oluşan kitabın muhtevasını beş bölüm halinde incelemek mümkündür. Yirmi beş faslı içeren birinci bölümde bilgi konusundan başlamak üzere genelde Mâtürîdî'den itibaren klasik kelâm eserlerinde görülen bahisler işlenmiş, rü'yettullah ve kader konularına da burada yer verilmiştir. Dört fasılda nübüvvet, otuzuncu fasılda da sem'iyât meseleleri anlatılmıştır. Ardından gelen dördüncü fasılda ruh, vâ'd ve vâid, sevap ve ikâb, esmâ ve ahkâm konuları ele alınmış, son iki fasılda imâmet meselesi incelenmiştir. Nisâbü'rî'nin bu eserinde, kelâm kitaplarında çok az görülen insan ve onunla ilgili meselelerle tövbe ve ruh gibi konulara yer vermesi, bazı konuları genişçe işlemesi (illet-ma'lûl konusuna yirmi bir fasıl ayırmıştır) dikkati çekmektedir. Eserde atıfta bulunulan şahıslar arasında Ehl-i sünnet'e dair konularda İbn Küllâb el-Basrî, Ebû'l-Abbâs el-Kalânîsî, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (Şeyhunâ), Ebû İshak el-İsferâyînî (Üstâz) ve Bâkîllânî; Mu'tezile'ye dair konularda Nazzâm, Ebû'l-Kâsım el-Belhî (Kâ'bî), Ebû Ali el-Cübbâî ve Ebû Hâşim el-Cübbâî; dille ilgili konularda ise Sibeveyhi göze çarpmaktadır. 2. *Şerhu'l-İrşâd*. Hocası Cüveynî'nin *el-İrşâd*'ına yazdığı şerh olup iki cüzden oluş-

maktadır. İkinci cüzün bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Lâleli, nr. 2247). Bu nüsha *el-İrşâd*'ın "Ef'âl-i ibâd" (el-Kavl fî halk'l-a'mâl) bölümü ile başlamakta, "Bâbü'l-iâde" bölümünde son bulmakta ve asıl kitabın yarısına yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Müellif ele aldığı konuları sadece Ehl-i sünnet açısından değil diğer mezhepler, felsefi akımlar ve dinler açısından da incelemekte, Havâric, Mu'tezile, Müşebbihe ve Kerrâmiyye gibi ekollerin, ashâb-ı heyûlâ, tabâiyye, müneccime gibi felsefi akımların, Hristiyanlık, Seneviyye, Mecûsîlik gibi dinlerin görüşlerine yer vermekte ve eleştirilerde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülğâfir el-Fârisî, *Târîhu Nisâbü'rî: el-Müntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş., s. 386-387; İbn Asâkir, *Tebînu'kezi'bi'l-müfterî*, s. 307; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 314; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 203; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VII, 96-99; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 283-284; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1396/1976, s. 52; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 193-194; Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, İSAM Ktp., nr. 83296, vr. 22; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 34; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, VI, 213-214; Zirikî, *el-A'lam*, III, 170-171; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, s. 213.

İLYAS ÇELEBİ

NİSANOĞULLARI

(bk. İNALOĞULLARI).

NİSBE

(النسبة)

Bir kabile, yer, mezhep veya mesleğe mensubiyeti veya ilişkiyi ifade eden isim.

Sözlükte "ilgi kurmak, nisbet etmek, atfetmek; akraba olmak, yakınlık kurmak" gibi anlamlar taşıyan **neseb** kökünden gelen **nisbe** kelimesi (çoğulu niseb) "bir şeyin bir yere, bir aile, kabile veya topluluğa, bir din yahut mezhebe, bir meslek ya da sanata, bir sığata vb. bağlanması, onunla ilişkilendirilmesi" demektir. Nisbeye **neseb** (çoğulu ensâb) veya **izâfe** adı da verilmektedir. Arapça'da genellikle ismin sonuna mâkabli kesreli olan şeddelli bir yâ harfi (yâ-yî nisbet) getirilerek suretiyle yapılır ve nisbet "yâ"sı almış olan isme **ism-i mensûb** denir. Nisbeler ma'rife olur (el-Halebî, el-Mısrî, el-Mâlikî, el-Hanbelî, et-Temîmî, el-Abbâsî). Kendisine nisbet yapılan isme **mensûbun ileyh** adı verilir. İsm-i mensûbun müennes, tesniye ve çoğul şekillerinde ekler nisbet "yâ"sından sonra getirilir

(Halebiyye, Mısrıyyân / Mısrıyyetân, Lübnânıyyûn / Lübnânıyyât). Nisbet "yâ"sı ile yapılan ism-i mensûblardan başka "fa'âl" ve "fâ'il" vezninde ism-i mensûblar da vardır. Bunlardan "fa'âl" daha çok meslek ve sanat erbabını ifade etmek için kullanılır (attâr, bezzâz, cerrâh, hallâc, hammâl, bevâb, serrâc, sayyâd, kassâb, bakkâl). "Fâ'il" veznindekiler ise bir şeye sahip olmak suretiyle mensubiyet gösterir (lâbin = sütçü, tâmir = hurmacı, kâhin = falcı, sâhir = büyücü, lâbis = elbiseli, kâif = izci, dâri' = zırhlı).

Nisbet "yâ"sı ile yapılan ism-i mensûblarda özel durumlarla ilgili bazı nisbet kaideleleri bulunmaktadır. Bunlardan önemlileri şöylece sıralanabilir: 1. Sonu sahih olup aynı'l-fiili kesreli olan sülâsî isimlerin nisbetinde kesre fethaya çevrilir (melik-meleki, Düil-Düelî, Nemir-Nemerî). 2. Sonunda te'nîs "tâ"sı bulunan isimlerde tâ hazfedilir (Mekke-Mekkî, Basra-Basrî, Fâtıma-Fâtımî, Nâsıra-Nâsırî, Sünnet-Sünnî, Şîa-Şîî, zimmet-zimmî). Te'nîs "tâ"sından önce yâ varsa hazfedilir (Malatiye-Malatî, Sıkkiliye-Sıkkilî, İfrîkiye-İfrîki). 3. Sonunda te'nîs "tâ"sı bulunan elf harflı maksûr isimlerde tâ hazfedilir ve elif "vâv"a çevrilir (Herât-Herevî, nevât-nevevî, hayât-hayevî). 4. Maksûr isimlerde elif-i maksûre ikinci harfi sâkin bir kelimenin dördüncü harfi ise "elif" in hazfî, "elif" in "vâv"a kalbi veya "elif" ten sonra bir "vâv" ın ziyadesi şeklinde üç durum câizdir (Tantâ-Tantî, Tantavî, Tantâvî; kübrâ-kübrî, kübrevî, kübrâvî; ma'nâ-ma'nî, ma'nevî, ma'nâvî; İsâ-İsî, İsevî, İsâvî). 5. Sonunda şeddelli yâ bulunan isimlerde "yâ" dan önce iki harf varsa şeddelli yâ hazfedilip mâkabli fethaya çevrildikten sonra nisbet "yâ"sından önce bir vâv getirilir (nebî-nebevî, Alî-Alevî, Safî-Safevî, Adî-Adevî). 6. Memdûd isimlerde ismin hemzesi te'nîs içinse (memdûd kelime "fa'lâ" vezninde ise) hemze "vâv"a çevrilir (sahrâ-sahrâvî, beyzâ-beyzâvî). 7. Lâmnü'l-fiili mahzuf olan isimlerde mahzuf harf yerine başka bir harf verilmemişse nisbet esnasında mahzuf harf iade edilir (yed-yedevî, dem-demevî, ah-ahavî). Mahzuf harf yerine te'nîs "tâ"sı (tâ-i merbûta) bedel olarak verilmişse nisbet yapılırken tâ-i merbûta hazfedilip mahzuf harf iade edilir (sene-senevî, luga-lugavî, sefe-sefevî). 8. "Fuayl" ve "fâil" veznindeki isimlerin nisbeti genel kurala göre yapılmakla birlikte (Zübeyr-Zübeyrî, Nu'aym-Nu'aymî, salîb-salîbî, hadîd-hadîdî, Mesîh-Mesîhî, Temîm-Temîmî) Sakîf, Kureys, Hüzeyl, Süleyym kelimeleri kural dışı olarak "yâ" ları düşürülmek suretiyle nisbetleri Sekafî,